

ROBERT ROGOWSKI

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

Koncepcje etyczne i ich egzemplifikacja w życiu gospodarczym

Uwagi wstępne

Życie gospodarcze realizowane jest przez człowieka w społeczeństwie. Przebiega ono zarówno w wymiarze mikroekonomicznym (wytwarzanie dóbr, świadczenie usług, działania marketingowe, w szczególności transakcje kupna-sprzedaży, konsumpcja oraz procesy zarządcze, tak w małym przedsiębiorstwie, jak i w wielkiej korporacji), jak i makroekonomicznym (zwłaszcza realizacja przez władze publiczne polityki gospodarczej oraz polityki społecznej).

Każde działanie podejmowane przez człowieka, również w życiu gospodarczym, ma wielowymiarowy charakter. Może być ono nie tylko opisywane w różnych aspektach, ale i oceniane wedle różnych kryteriów. Wskazać tu można kryterium prakseologiczne (mierzymy wtedy efektywność i skuteczność działania). Przejawia się ono np. w poszukiwaniu

odpowiedniego pracownika, mierzeniu rentowności przedsięwzięcia inwestycyjnego, wyborze technologii produkcji, czy też projektowaniu udanej kampanii marketingowej. Efektywność ekonomiczna warunkuje możliwość funkcjonowania podmiotu gospodarczego i jego rozwoju. Innym kryterium oceny, które możemy „przyłożyć” do działania gospodarczego, jest estetyka. Odwołanie się do zmysłów konsumenta na konkurencyjnym rynku jest powszechne i na ogół konieczne. Atrakcyjne opakowanie, wygląd produktu, ubiór sprzedawcy, wystrój centrum handlowego, przyjemna w odbiorze reklama są wykorzystywane do pozyskania klientów. Kolejne jest kryterium prawne. Życie gospodarcze jest realizowane w określonym porządku prawnym. Pojawia się zatem pytanie stawiane głównie przez podmioty biznesowe: czy nasze działania są zgodne z prawem; czy też, jakie możemy ponieść sankcje, podejmując określony rodzaj działań gospodarczych. Z punktu widzenia celu niniejszego artykułu (jak i w ogólności), kluczowe jest kryterium moralne oceny czynu gospodarczego. Wystąpić mogą trzy sytuacje: czyn gospodarczy może być moralnie zły, moralnie dobry lub amoralny (moralnie neutralny). Jednak, jak zauważa Janusz Mariański, „moralność jest nie tylko pojęciem nieostrym, ale i terminem wieloznacznym. Odróżnienie jej od innych sfer życia nie jest sprawą łatwą, zwłaszcza na poziomie potocznych intuicji semantycznych”¹. Moralność dotyczy tylko osób. Zatem tam, gdzie pojawia się człowiek, tam pojawia się sfera moralna. Jest ona w nim zakorzeniona, wpisana w jego istotę. Z moralności nie można zrezygnować (tak jak nie można zrezygnować ze swojej fizyczności, psychiczności). Jak napisał Karol Wojtyła, „w rzeczywistości nie istnieje ona poza spełnianiem czynu oraz

---

¹ J. Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989, s. 118.

poza spełnieniem siebie poprzez czyn”². Moralność ma wymiar wewnętrzny i zewnętrzny, gdyż jest relacją międzyludzką (człowieka wobec siebie i człowieka wobec innych).

W praktyce intuicje moralne i sądy etyczne oparte są na różnych założeniach i nieraz odmiennym pojmowaniu tego, co dobre i złe.

Celem niniejszego artykułu jest nie tyle rozstrzygnięcie i uzasadnianie, jakie kryterium moralności jest najlepsze, czy też najbardziej prawdziwe (jaka jest prawda o dobru), lecz przedstawienie wybranych stanowisk etycznych wraz z przykładowymi czynami, na bazie których można próbować konstruować wskaźniki do badania etosu uczestników życia gospodarczego. Zrealizowane to będzie przez odwołanie do konkretnych praktyk z życia gospodarczego. W rzeczywistości biznesowej, w toczonych dyskusjach, tak prywatnych, jak i publicznych, potocznych i naukowych, mamy do czynienia ze stwierdzeniami, sądami oceniającymi jakieś działanie jako nieetyczne lub moralnie dobre. W praktyce pojawia się jednak akceptacja różnych stanowisk etycznych, występują sprzeczne oceny moralne (mniej lub bardziej świadome), odwoływanie się do potocznej intuicji moralnej, czy też, z powodu uwikłania w dane zdarzenie, sięganie do mechanizmów obronnych, służących przekonaniu siebie i innych, że tak naprawdę nic złego dana osoba nie zrobiła. Ludzka psychika jest złożona. Różny jest też stopień rozwoju moralnego ludzi. Biorąc pod uwagę mechanizmy psychologiczne towarzyszące motywom i celom ludzkich działań, czyn człowieka obserwowany z zewnątrz może mieć swoją złożoność i uwikłanie.

---

² K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994, s. 196.

Realizacja celu badawczego wymaga przyjęcia kilku założeń. Po pierwsze, należy odróżnić czyn gospodarczy i jego klasyfikację moralną od osoby, sprawcy czynu, i stopnia jej odpowiedzialności za czyn. Złożoność ludzkich decyzji, wolność woli lub jej ograniczenia, sprawność rozumu, świadomość sprawcy czynu, okoliczności, nacisk struktur organizacyjnych, intencje, skutki działania mogą być nieraz bardzo złożone, uwarunkowane, ograniczone i niejasne, a zatem stopień odpowiedzialności za czyn może być trudny do jednoznacznego określenia. Po drugie, przedstawiony katalog przykładowych czynów w życiu gospodarczym, w kontekście poszczególnych koncepcji etycznych, w żaden sposób nie odzwierciedla rzeczywistości gospodarczej odnośnie do skali występowania przytaczanych praktyk. Co więcej, wydaje się zasadne przyjęcie hipotezy, że zdecydowana większość życia gospodarczego to realizowane przez poszczególne osoby dobro. Po trzecie, przywoływane stanowiska etyczne nie będą przedstawiane w sposób pogłębiony. Nastąpi jedynie zasygnalizowanie ich głównych założeń, w szczególności omówienie źródła i kryterium dobra i zła moralnego, na jakich się opierają ich normy szczegółowe.

1. Wybrane stanowiska etyczne

Wielokulturowość, religie, procesy socjalizacji, różnorodność koncepcji filozoficznych, różnorakie założenia ontologiczne, epistemologiczne oraz metodologiczne, doświadczenia historyczne, uwarunkowania geograficzne, szerzone ideologie, ogromna ilość informacji, zamęt aksjologiczny, idea i tzw. „inflacja” praw człowieka, realizacja celów użytecznych (biznesowych), politycznych, interesów grupowych, przekładają się na niejednolite opinie dotyczące dobra i zła moralnego.

Chociaż prawda o dobru musi istnieć³, w przeciwnym wypadku dyskusja etyczna stałaby się bezzasadna, ludzie w różnym stopniu i z różnych przyczyn do niej nie docierają (jej nie rozpoznają). Dotyczy to zarówno etyków, filozofów, jak i osób niezajmujących się tymi naukami profesjonalnie. Przyjmując istnienie prawdy o dobru i nie wchodząc w dyskusję dotyczącą zasadności poszczególnych stanowisk etycznych, należy przedstawić ich główne tezy, by następnie przedstawić przykładowe czyny i postawy ludzi wpisujące się w opisywane koncepcje.

Koncepcje etyczne mogą być dzielone według różnych kryteriów. Jedną z takich czytelnych i praktycznych typologii podaje Piotr Nowakowski⁴. W ramach kilku kryteriów wyróżnia on stanowiska etyczne.

Biorąc pod uwagę kryterium stałości norm moralnych wyróżnia się relatywizm etyczny (normy moralne są względne, zmienne, płynne) i absolutyzm etyczny (normy moralne są stałe, a wartości istnieją obiektywnie i są uporządkowane według hierarchii).

Z punktu widzenia kryterium źródeł norm i wartości moralnych wyróżnić należy autonomizm etyczny i heteronomizm

---

³ B. Chyrowicz pisze: „Jeśli jednak pytanie: ‘co wybrać i jak wybierać?’ nie jest tylko wyrazem autorefleksji i dowolnej interpretacji, to znaczy, że indywidualny osąd nawet w tak dramatycznych i niepowtarzalnych sytuacjach, jakimi bywają dylematy, pretenduje w jakimś stopniu do słuszności, czyli odwołuje się do obiektywnego porządku moralnego”, B. Chyrowicz, *O sytuacjach bez wyjścia w etyce*, Kraków 2008, s. 11. Zatem poszukiwanie prawdy o dobru jest uzasadnione i prawda ta, choć być może w pewnych sytuacjach bardzo trudna do odkrycia, jednak istnieje. Zauważyć należy, że w życiu gospodarczym na ogół nie ma dylematów moralnych, gdyż w grę wchodzi najczęściej takie wartości, jak osoba ludzka i wartości gospodarcze.

⁴ Zob. P.T. Nowakowski, *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopiśmie młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*, Tychy 2004, s. 21–104.

etyczny. Przykładem autonomizmu etycznego (norma moralna jest umiejscowiona w samym człowieku i od niego zależna) jest etyka Kanta (rozum ludzki stanowi źródło prawa moralnego, którą jest bezwzględna i absolutna norma, tzw. imperatyw kategoryczny)⁵, woluntaryzm (ludzka wola oraz wolność wyboru są kryterium dobra i zła moralnego) oraz emotywizm (uczucie rozstrzyga o klasyfikacji moralnej czynu, czy też jest czynnikiem kluczowym przy jego ocenie). Heteronomizm etyczny opiera się na normach etycznych, które nie zależą bezpośrednio od człowieka (jego rozumu, woli), lecz od uwarunkowań zewnętrznych, zastanych. Przykładem są naturalizmy, biologizmy (dobre jest to, co afirmuje ludzkie życie i zachowanie jego gatunku, co jest realizacją ludzkich popędów i instynktów), koncepcje etyczne oparte na umowie społecznej, etyki oparte na rozpoznaniu obiektywnego świata wartości (świat wartości wyznacza normy moralne chroniące te wartości zgodnie z ich hierarchicznym porządkiem), etyki, których treść jest dana przez moce transcendentne wobec człowieka (Boga, los, układ gwiazd).

Kolejne kryterium to sposób istnienia norm i wartości moralnych. Mieszczą się tu subiektywizmy etyczne i obiektywizm etyczny.

Ostatnim jest kryterium najwyższego dobra, w ramach którego wyróżnić można hedonizm, eudajmonizm, liberalizm,

---

⁵ „Kategoryczny imperatyw, w którym wyraża się samo tylko zobowiązanie, powiada przeto: postępuj wedle takiej maksymy, która mogłaby mieć jednocześnie ważność prawa powszechnego! – Najpierw więc przykładać masz do swych czynów zasady subiektywne, jednak to, czy zasada owa posiada również ważność obiektywną, poznasz dopiero wtedy, gdy twój rozum podda je próbie wytrzymałości, każąc ci wyobrazić sobie własną osobę w roli dawcy prawa powszechnego”. Kant podaje najwyższą zasadę etyki: „postępuj wedle takiej maksymy, która może jednocześnie uzyskać ważność prawa powszechnego. Każda maksyma, która jest do tego niezdatna, przeczy moralności”, I. Kant, *Metafizyka moralności*, przeł. E. Nowak, Warszawa 2005, s. 33, 35.

utilitaryzm, rygoryzm, egzystencjalizm, ewolucjonizm, teocentryzm oraz personalizizm.

Hedonizm akcentuje rolę przyjemności w życiu człowieka. Eudajmonizm za dobre uznaje to, co przynosi człowiekowi szczęście. Liberalizm za kluczową wartość przyjmuje wolność, przy czym w wersjach skrajnych wolność pojmowaną absolutnie (w tym oderwaną od kategorii prawdy). Utylitaryzm koncentruje się na efektach działań człowieka, ignorując motywy i intencje jego czynów, kalkulując skalę dobra i zła. Rygoryzm oznacza bezwzględne przestrzeganie prawideł etycznych. Egzystencjalizm to etyka samostanowienia i wolnego wyboru. Ewolucjonizm w etyce za kryterium oceny moralnej przyjmuje zachowanie życia i przetrwanie gatunku (użyteczność na rzecz przetrwania). Teocentryzm to etyka oparta na normach moralnych religii (czyny człowieka odnoszone do Boga jako najwyższej wartości). Personalizm stawia osobę ludzką za cel i podmiot wszelkich działań (godność osoby ludzkiej jest wartością nieredukowalną do żadnej innej wartości)⁶.

Do celów mniejszego artykułu przyjęto stanowiska etyczne oparte na kryterium najwyższego dobra. Każde z nich opiera się na określonej wartości fundamentalnej (najwyższe dobro). W konsekwencji tworzy pewien model moralności, w ramach którego normy moralne odpowiadają (bronią, chronią, zabezpieczają) za wartość podstawową. Można tu mówić o typach idealnych⁷, wzorcach moralnych, modelowych koncepcjach

⁶ Zob. P.T. Nowakowski, *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopiśmiech młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*, Tychy 2004, s. 21–104.

⁷ Typ idealny u Maxa Webera pokazuje, jaka rzeczywistość mogłaby być, a nie jaka jest. „Typ idealny jest tylko fikcją, do której przymierza się empiryczną rzeczywistość”, J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2005, s. 465–466.

etycznych, które należy odróżnić od rzeczywistości i konkretnych ludzkich czynów, mogących się w mniejszym lub w większym stopniu wpisywać w dany model etyczny. Realizując badania empiryczne, w tym próbując zidentyfikować wybór dobra (dóbr) przez realizatora czynu, chcemy ustalić, jak bardzo rzeczywistość jest bliska i jak daleka od typu idealnego (w naszym przypadku konkretnej koncepcji etycznej)⁸. Stąd konieczne jest wyraźne odróżnienie modeli moralności od etosu, czyli prawdy o wartościach i normach, którymi kierują się ludzie.

W ujęciu modelowym możemy wskazać dwie skrajne sytuacje. W pierwszej występuje pełna zgodność pomiędzy zasadami moralnymi danego systemu etycznego a realnym postępowaniem i postawami uczestników życia gospodarczego. W drugiej, pełna rozbieżność. Upraszczając całą złożoność moralnego wymiaru człowieczeństwa, można przyjąć, że im wyższy stopień konformizmu występuje wobec danego systemu etycznego, tym moralność (wobec danego systemu) jest wyższa, i odwrotnie⁹. Należy też mieć na względzie, na ile dane działanie jest efektem zinternalizowania określonych zasad moralnych i systemu wartości, a na ile jest wynikiem swoistej kalkulacji, przejawem oportunistycznego, wynikiem istnienia kontroli społecznej, czy też strachem przed grożącą formalną lub nieformalną karą.

2. Wybrane stanowiska etyczne a praktyka życia gospodarczego

Biorąc pod uwagę przedstawione systemy etyczne, poniżej w sposób poglądowy przedstawiono przykładowe wartości, normy, rodzaje zachowań, które można zakwalifikować do

⁸ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, s. 466.

⁹ Por. J. Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, s. 133.

poszczególnych etyk¹⁰. Pamiętać jednak należy, że każde postępowanie może wynikać z różnych intencji, mieć różne cele, należy więc zachować ostrożność przy formułowaniu oceny stopnia odpowiedzialności sprawcy czynu. Natomiast sam czyn może być przedmiotem osobnej analizy etycznej¹¹.

Utylitaryzm to ukierunkowanie wszelkich działań na korzyści, efekty, efektywność, zyskowość, szczęśliwość. W przypadku utylitaryzmu można podać wiele przykładów jego realizacji. Mogą to być nieuczciwe relacje pracodawcy wobec pracownika, traktowanie pracownika bezosobowo, jako jeden z zasobów przedsiębiorstwa, który można maksymalnie wykorzystać, zatrudnianie na czarno przy możliwości legalnego zatrudnienia, np. wielomiesięczne świadczenie pracy bez umów i z symbolicznymi zaliczkami. Inne działanie, to prowadzenie podwójnej ewidencji czasu pracy oraz zaniżanie oficjalnych stawek wynagrodzenia, czy też minimalizacja kosztów związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i higieny pracy przekładająca się na większe ryzyko wypadku. Znamienna jest wypowiedź dyrektora zarządzającego firmą Foxconn zatrudniająca ponad milion osób, który stwierdził, że „zarządzanie milionem zwierząt powoduje u mnie ból głowy”¹².

---

¹⁰ Wstępnie zaproponowany katalog czynów w ramach poszczególnych systemów etycznych przedstawiono w: R. Rogowski, *Aksjologiczno-normatywny charakter działalności gospodarczej. Studium teoretyczno-empiryczne*, w: K. Jaremczuk (red.), *Spółczeństwo wobec wyzwań współczesności*, Tarnobrzeg 2012, s. 11–42.

¹¹ Rozróżnić też należy postawę człowieka, czyli względnie trwały sposób postępowania w podobnych sytuacjach, od incydentalnych czynów, które są efektem błędu, chwili słabości.

¹² *Skąd pochodzi cały nasz hardware?*, „CHIP”, <http://www.chip.pl/artykuly/trendy/2013/02/skad-pochodzi-caly-nasz-hardware> (dostęp: 10.04.2014).

Jednym z warunków umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej jest dotrzymanie umów. Celowe niewywiązywanie się z zawartych umów z dostawcami, kontrahentami, mimo możliwości ich realizacji, opóźnienia realizacji zobowiązań to kolejne przykłady podejścia czysto utylitarnego. W relacjach między podmiotami gospodarczymi pojawić się może nadużywanie przewagi ekonomicznej i/lub prawnej, narzucanie niekorzystnych warunków dostaw.

Warunkiem prowadzenia biznesu jest posiadanie klientów. Niewystarczająca sprzedaż lub jej zanik oznaczają w praktyce ryzyko bankructwa. Nacisk na zwiększanie sprzedaży może się przejawiać w działaniach nieuczciwych, takich jak wprowadzanie klienta w błąd, posługiwanie się marketingiem szeptanym (*amplifying*), oszukiwanie klienta poprzez narażanie go na dodatkowe koszty, których się nie spodziewał, fałszywe obniżanie cen, wymuszanie na sprzedawcach stosowania manipulacyjnych technik sprzedaży. W Polsce dopuszczalne są tzw. usługi astrologiczne, z których przedsiębiorcy uzyskują dochody. Co więcej, państwo czerpie z tego tytułu dochody podatkowe. W praktyce mamy do czynienia ze sprzedażą kłamstw, a ich reklamacja nie jest możliwa. Jeden z zapisów w regulaminie tego typu usług mówi, że organizator nie ponosi odpowiedzialności za „treść rozmów prowadzonych przez użytkownika z wróżką w ramach Usługi” ani za „szkody spowodowane wykorzystaniem przez Użytkownika informacji otrzymanych w wyniku korzystania z Usługi”¹³.

Kolejny katalog działań o charakterze czysto utylitarnym związany jest z relacjami między podmiotem gospodarczym

---

¹³ *Regulamin usług pod nazwą telefoniczne porady ezoteryczne*, firma Telestar Sp. z o.o., <http://www.ezotv.pl/>, (dostęp: 26.11.2015). Na przykład wysyłając SMS-a już za 2,46 zł, można się dowiedzieć, czy w najbliższym czasie zostanie się mamą.

a państwem. Należą tu korumpowanie, zawyżanie kosztów w celu pomniejszenia podstawy opodatkowania, fałszowanie dokumentów, posługiwanie się fikcyjnymi fakturami.

W duchu utylitaryzmu osoba zarządzającą biznesem zorientowana jest na zysk i powiększanie majątku jako jedyny cel swej działalności. Takie podejście oznacza traktowanie regulacji prawnych jako swoistego ograniczenia, a wartości pozamaterialne nie są uwzględniane. Jeżeli osoba taka postępuje zgodnie z przyjętymi normami moralnymi i prawnymi, jest uczciwa, to motywem takiego postępowania są tylko i wyłącznie korzyści ekonomiczne, zgodnie z hasłem „etyka się opłaca”. Podmiot gospodarczy zorientowany utylitarnie może prowadzić nawet kampanie społeczne, jeśli analizy ekonomiczne wykazują ich efektywność, czy też możliwość uzyskania większej przewagi konkurencyjnej. Utylitarystycznie nastawiony przedsiębiorca gotowy jest do pomnażania zysków bez uwzględniania kosztu społecznego, jakim jest degradacja środowiska naturalnego.

Hedonistycznie ukierunkowany człowiek poszukuje wszystkiego, co go uszczęśliwia i daje przyjemność. Odpoczynek podporządkowany jest tylko i wyłącznie prostym przyjemnościom, nawet kosztem zdrowia i rozwoju duchowego. Taką osobę cechuje leniwy tryb życia i niski poziom wymagań wobec własnej osoby. Pracodawca może np. znęcać się nad pracownikami dla przyjemności. Człowiek bywa roszczeniowy, niechętny do podjęcia pracy i nastawiony na wszelkie formy pozyskania wsparcia ze strony różnych instytucji. Osoba zorientowana jest na konsumpcję dającą maksimum przyjemności, zwłaszcza tej doraźnej. Współczesny rynek, oferując wiele atrakcji i przyjemności, ukierunkowuje konsumenta na ich zdobywanie i korzystanie z nich. Już na początku XX wieku Max Scheler dostrzegł problem konsumpcjonizmu prowadzącego do smutku, opisując rzeczywistość następująco: „Bardzo wesołe rzeczy oglądane

przez bardzo smutnych ludzi, którzy nie mają pojęcia, co z nimi począć – oto «sens» naszej «kultury» rozrywkowej w wielkich miastach”¹⁴. Przejawy takiej postawy można także zauważyć u osób uchylających się od pracy, nastawionych roszczeniowo do państwa, oczekujących nieuzasadnionej pomocy. Również konsument nieroztropnie marnujący żywność, czy też kierujący się wygodnictwem i brakiem troski o środowisko naturalne, to przykłady zachowań ukierunkowanych na przyjemność, czy też związanych z lenistwem. Wygodnictwo przejawia się także w tworzeniu fikcyjnych stanowisk w sektorze publicznym, w ustawianiu konkursów na stanowiska w tym sektorze, w defraudacji pieniędzy publicznych (począwszy od wynoszenia z urzędu, uczelni, firmy papieru dla celów prywatnych).

Etyka oparta na indywidualistycznym liberalizmie opiera się na wolności traktowanej jako wartość sama w sobie i cel wszelkich działań. Podobnie jak w utylitarystyce, normy moralne mogą być sprowadzane do pragmatyzmu, użyteczności i efektywności. Dowolność zasad przekłada się w wymiarze społecznym na relatywizm etyczny i postępowanie w zależności od okoliczności i własnych celów. Liberalizm w sferze wartości i zasad to w praktyce subiektywizm etyczny, oparty na wolności decydowania o dobru i złu moralnym. Każde postępowanie można uzasadnić odwołaniem się do stwierdzenia, typu „to moja sprawa”. W życiu gospodarczym rynek traktowany jest jako pole bezwzględnej walki o zysk, konsekwencją czego jest nieprzejmowanie się normami moralnymi. Prawo stanowione pojmowane jest tylko jako ograniczające nieskrępowaną wolność gospodarczą, wykorzystywane są luki prawne dla uzyskania dodatkowych korzyści. W polityce gospodarczej akceptowane są wszelkie

---

¹⁴ M. Scheler, *Resentiment a moralność*, przeł. J. Garewicz, Warszawa 1997, s. 189.

negatywne społeczne konsekwencje postępu gospodarczego. Wzrost gospodarczy bywa traktowany jako cel sam w sobie. Nie uwzględnia się negatywnych następstw konsumpcji dóbr i usług. Bardziej liczy się wzrost gospodarczy niż jakość życia.

Teocentryzm oznacza przyjęcie Boga jako celu swego życia, co przejawia się w dążeniu do wypełniania przykazań i zasad religijnych, szczególnie tych o charakterze moralnym. W teocentryzmie mamy do czynienia z podporządkowaniem pracy, przedsiębiorczości, konsumpcji Bogu jako celowi swego życia. Tak zorientowany człowiek stara się kierować nauczaniem swojej religii w działalności gospodarczej, konsumpcji, stosunkach z pracownikami. Religia nie jest ograniczona jedynie do prywatnej sfery życia człowieka. Osoba dąży do stosowania wszystkich norm religijnych (w przeciwieństwie do postaw przejawiających się w ich wybiórczym traktowaniu).

Norma personalistyczna oznacza konieczność traktowania człowieka jako osoby, jako celu samego w sobie, jako wartości nadrzędnej w porządku naturalnym. Personalistycznie zorientowany przedsiębiorca troszczy się o efektywność biznesu, przy jednoczesnym poszanowaniu każdej osoby, której jego przedsięwzięcie gospodarcze dotyczy. Zatrudnianie pracownika rozumiane jest także jako wsparcie dla człowieka poszukującego pracy, pracownik jest traktowany podmiotowo (co przejawia się w słusznym wynagrodzeniu, dbaniu o dobrą atmosferę). Pracownik wywiązuje się z obowiązków, jest pracowity, zachowuje tajemnicę służbową, dba o jakość wytwarzanych produktów i świadczonych usług.

Przedsiębiorca i sprzedawca zorientowany jest marketingowo, tzn. oferuje produkty i usługi najlepsze dla konsumenta (adekwatne do jego potrzeb i możliwości). Personalizm to okazywanie szacunku każdej osobie, to prawdomówność w biznesie, dążenie do dotrzymania umów, a nawet gotowość do

rezygnacji z własnych interesów, gdy zagrożone jest dobro drugiego człowieka. W relacjach rynkowych konkurencja ma charakter zdrowej rywalizacji, czyli doskonalenia swojej oferty, a nie niszczenia podmiotów konkurencyjnych. Przedsiębiorca jest zorientowany prospołecznie, co może się przejawiać w podejmowaniu działań o charakterze charytatywnym, bez ich nagłaśniania. Przedsiębiorca ma jednocześnie świadomość bycia odpowiedzialnym za efektywne i skuteczne zarządzanie biznesem – ponosi i bierze także odpowiedzialność moralną za zysk. Władza publiczna, realizując politykę społeczną, stosuje zasadę solidarności (np. przez powszechną bezpłatną opiekę zdrowotną, organizowanie systemu ubezpieczeń społecznych, pomocy socjalnej, polityki wspierającej rodziny, osoby w wieku senioralnym itp.). Władza tworzy prawo zabraniające wytwarzania, sprzedawania i konsumowania produktów szkodliwych (fizycznie, psychicznie, moralnie, duchowo). Konsument, jako uczestnik życia gospodarczego, jest uczciwy wobec sprzedawcy, nie oszukuje przy składaniu reklamacji, nie wyłudza nienależnych korzyści (np. w ubezpieczeniach).

Zakończenie

Życie gospodarcze to mnóstwo dobra codziennie realizowanego przez pracowników i przedsiębiorców, z których pracy korzystają społeczeństwa. To niezliczona liczba decyzji, projektów, czynności w produkcji, rozmów telefonicznych, dyskusji, wysyłanych pism, negocjacji, projektowania kampanii marketingowych, poszukiwania nowych technologii, badania potrzeb klientów, zawierania transakcji, przesyłania pieniędzy, dostarczania towarów, świadczenia usług, poszukiwania pracowników. Życie społeczne jest mocno przeniknięte gospodarowaniem.

Ludzie wchodzą w relacje z ludźmi i w ramach tych relacji zawsze istnieje komponent moralny, który jest przedmiotem dociekań badaczy etosu życia gospodarczego oraz poszukiwaniem odpowiedzi na pytania o dobro i zło moralne w życiu gospodarczym. W niniejszym artykule zarysowano podstawowe koncepcje etyczne wraz z przyporządkowaniem im różnego rodzajów zachowań ludzi w życiu gospodarczym: przedsiębiorców, pracowników, konsumentów oraz władze publiczne. Stworzone ramy mogą stanowić wsparcie dla prowadzenia badań w ramach etyki deskryptywnej, które m.in. mają na celu odkrywanie skali i rodzaju dobra oraz zła moralnego dziejącego się w życiu gospodarczym. Badania takie wymagają precyzyjnego zdefiniowania wskaźników, które mogłyby pomóc w prowadzeniu badań empirycznych. Oczywiście pozostaje pytanie, na ile takie badania są możliwe do realizacji w większej skali.

Bibliografia

- Chyrowicz B., *O sytuacjach bez wyjścia w etyce*, Kraków 2008.
- Kant I., *Metafizyka moralności*, przeł. E. Nowak, Warszawa 2005.
- Mariański J., *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989.
- Nowakowski P.T., *Modele człowieka propagowane w wybranych czasopismach młodzieżowych. Analiza antropologiczno-etyczna*, Tychy 2004.
- Regulamin usług pod nazwą telefoniczne porady ezoteryczne*, firma Telestar Sp. z o.o., <http://www.ezotv.pl/> (dostęp: 26.11.2015).
- Rogowski R., *Aksjologiczno-normatywny charakter działalności gospodarczej. Studium teoretyczno-empiryczne*, w: *Społeczeństwo wobec wyzwań współczesności*, red. K. Jaremczuk, Tarnobrzeg 2012.
- Scheler M., *Resentyment a moralność*, przeł. J. Garewicz, Warszawa 1997.

Skąd pochodzi cały nasz hardware?, „CHIP”, <http://www.chip.pl/artykuly/trendy/2013/02/skad-pochodzi-caly-nasz-hardware> (dostęp 10.04.2014).

Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2005.

Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994.

SUMMARY

Robert Rogowski

The concepts of ethics and their exemplification in economic life

The main issue discussed in the article is the moral aspect of economic activity. The article presents major ethical systems and the problem of different moral judgements in practice. Each human act can be either ethical, unethical or ethically neutral. Moral evaluation of an act and moral responsibility of a person must be distinguished. Ethical systems presented in the article are complemented by examples from economic activity. The frames suggested by the author can be employed in research of ethical and unethical behaviour in economic life while taking into account different moral systems. However, in order to carry out successful research in this area, it is necessary to develop a precise set of indicators.